

УДК 811.161.2'38'42'367:821.161.2 О. Пахльовська

Христина Петрів

ПАРЦЕЛЯЦІЯ ЯК ПРИЙОМ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В СИСТЕМІ ІДІОСТИЛЮ ОКСАНИ ПАХЛЬОВСЬКОЇ

У статті розглянуто прийом парцеляції у поетичних, прозових та есеїстичних творах Оксани Пахльовської. Визначено основні типи парцельованих конструкцій, що найчастіше трапляються в творах автора. Проаналізовано функції, які може виконувати парцеляція в ідіостилі мовної особистості Оксани Пахльовської.

Ключові слова: ідіостиль, експресивний синтаксис, парцеляція, парцелят, конструкція, функція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Індивідуальний стиль Оксани Пахльовської – української та італійської письменниці, публіциста, літературознавця й критика – до сьогодні ще не був об'єктом системного вивчення, однак ця мовна особистість є досить цікавою, адже перебуває на перетині трьох культур: української, італійської та польської. Отже, проблема вивчення ідіостилю Оксани Пахльовської є важливою і актуальною.

Для дослідження індивідуальних авторських стилів важливу роль відіграють прийоми створення експресії, оскільки категорія експресивності вважається засобом суб'єктивного увиразнення мови, а отже, має певне значення для характеристики ідіостилю письменника. До прийомів експресивного синтаксису Оксани Пахльовської, що є складниками вербально-семантичного рівня її мовної особистості, відносимо риторичні питання, дубіацію (нагромадження питань до уявного реципієнта), номінативні речення, а також парцеляцію.

Мета і завдання статті. Мета цієї статті полягає у з'ясуванні стилістичного навантаження парцельованих конструкцій в ідіостилі Оксани Пахльовської. Для реалізації поставленої мети слід вирішити такі завдання: проаналізувати парцельовані конструкції, що найчастіше простежуються у творчості автора; визначити їхні основні типи; розглянути функції, які можуть виконувати парцельовані конструкції в ідіостилі Оксани Пахльовської.

Дослідження проведене на матеріалі поетичної творчості, художньої прози та есеїстики письменниці.

Аналіз досліджень проблеми. Парцеляцію трактують як «прийом стилістичного синтаксису, що полягає в розчленуванні цілісної змістово-синтаксичної структури на інтонаційно та пунктуаційно ізольовані комунікативні частини – окремі речення» [4, с. 369].

Дослідження мовленнєвого членування речення започаткував у 30-х роках 20 століття чеський лінгвіст В. Матезіус, який став розрізняти статичний та динамічний аспекти речення. Французький лінгвіст Ш. Баллі описав виділення частини речення в самостійну одиницю і назвав це явище дислокацією [1, с. 25].

У сучасній мовознавчій літературі для позначення першого складника парцельованої конструкції вживають терміни: базова частина, базова структура, базова конструкція, вихідне речення, опорне речення тощо. Другий складник конструкції називають парцелятом. Парцелювання підпорядковане загальномовним закономірностям: речення розчленовується на частини не довільно, а лише в певних місцях і за певних умов. Парцелювання можуть зазнавати всі синтаксичні утворення, які беруть участь в організації речення – простого чи складного, – і при цьому реалізують різні типи синтаксичної залежності. Це всі члени речення, елементи блоків однорідних членів, відокремлені члени речення, вставні та вставлені конструкції, звертання, предикативні одиниці. Можуть утворюватися також ланцюжки парцелятів [1, с. 28].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Парцеляція є одним із засобів експресивного синтаксису, адже поділ речення на кілька висловлень має на меті виділення певних частин речення, яким надається смислова й інтонаційна самостійність.

Л. О. Кадомцева вважає, що парцеляція є явищем семантико-граматичним, оскільки при відділенні зберігаються і семантичний, і граматичний зв'язки з базовою частиною [3, с. 112]. Модально-часовий та особовий плани у парцелята і базової частини постають спільними. Тому без взаємозалежності парцелята і базової частини можна говорити лише про окремі лексичні чи синтаксичні одиниці без конкретного граматико-семантичного зв'язку.

Для парцельованих конструкцій важливим є особливий інтонаційний контур, який властивий базовій частині, в кінці якої – крапка, що визначає певний ступінь паузації. Крім того, відчленування фрагмента висловлювання більше, ніж словоподіл, вказує на акценти висловлювання [13, с. 332].

У поетичних, прозових та есеїстичних текстах Оксани Пахльовської парцеляція є важливим елементом у системі формування ідіостилю. Лінгвісти виділяють такі основні типи парцельованих конструкцій: парцелювання підмета, присудка, додатка, означення, обставини, складносурядної конструкції, складнопідрядної конструкції, безсполучникового складного утворення. Окрім того, має місце також абзацна та ланцюгова парцеляція.

Аналіз творчості Оксани Пахльовської свідчить, що для передачі неповторності та енергії думки автор часто використовує прийом відчленування від базової частини підмета, вираженого іменником. У поетичній творчості така парцеляція сприяє створенню ритмічності,

інтонаційного контура вірша: *Нема на світі Заходу і Сходу. / Є тільки простір. Вогнище. І ніч* [5, с. 58].

У наведених рядках із поезії Оксани Пахльовської парцельовані однорідні підмети водночас створюють ланцюгову парцеляцію, що передбачає залежність кожного наступного парцелянта від попереднього. Крім того, другий із наведених вище рядків є антитезою до попереднього, адже поетеса протиставляє «Захід і Схід» простору, вогнищу й ночі.

Парцеляція підметів є також продуктивною у новелах автора, що надає художній мові ритмічності, чіткості та лаконічності: *І ми тут теж, Таорміно, ненадовго. Мандрівники, гості, блукальці. Прийшли поблукати між грецьких руїн та сузір'їв. Мама моя і я. Одна душа на двох. Ні, на трьох. Дитя моє в мені. Прийшли і підемо* [6, с. 28].

Наведені рядки з новели «Сутінки Таорміни» представляють кілька типів парцеляції. Парцеляція однорідних підметів «Мама моя і я» демонструє ретроспективний вид парцеляції, адже ці рядки відсилають читача до попередньої синтаксеми (базової частини речення). Однак однорідні підмети «Мандрівники, гості, блукальці» демонструють проспективну парцеляцію, адже стосуються предиката, який міститься у наступному реченні.

Напруга переживань ліричної героїні, її емоційність виражається також відчленованим предикатом, що часто трапляється як у поетичних, так і у прозових творах автора: *Хай ніч за нами кине́ться в погоню – / Не дожене. Натомитьс́я. Відстане́* [5, с. 107]; *Вирі́зали. Дітей мої́х. Мої́х дітей. І не мої́х дітей. Всі́х дітей. Вирі́зали* [7, с. 3].

Парцельовані предикати у прозовому творі та однорідні парцельовані предикати у поезії посилюють драматизм. У поетичних рядках можемо простежити градаційний розвиток події, що передає динаміку. У новелі, окрім парцеляції присудка «вирізали», Оксана Пахльовська застосовує інші типи парцеляції, а також багаторазовий повтор лексеми «дітей», що підкреслює напругу переживань.

Парцеляція другорядних членів речення сприяє розкриттю глибинної семантики тексту. Аналізуючи ідіостиль Оксани Пахльовської, слід звернути увагу на відчленовані обставини, які часто мають у тексті особливе ідейне навантаження: *Поїзд. Їде в одному напрямку. А дівчинка в червоному спортивному костюмі танцює в коридорі. В протилежному напрямку. Без музики. Супроти. Навпаки* [7, с. 3]. Усі парцельовані у реченні обставини способу дії характеризують дію, представлену в тексті, в різних аспектах. Такий вид парцеляції рідко трапляється у поезії, а також у публіцистиці Оксани Пахльовської, однак для новелістики автора він досить характерний.

Більшу продуктивність мають розчленовані складносурядні, складнопідрядні, а також безсполучникові конструкції, адже вони характерні майже для всіх жанрів творчості Оксани Пахльовської. З-поміж парцельованих складносурядних речень можемо виділити ті, які поєднані

єднальним сполучником *і*, зіставно-протиставним *а* та розділовим *але*: *Дзвеніла скрипка. І гула дуда* [5, с. 17]; *Важкі віки. Але не марні жертви* [5, с. 17]. Сполучник *і* в першому наведеному прикладі з поезії Оксани Пахльовської зберігає зв'язок із попереднім реченням, підсилює значущість парцелята, адже спрямовує увагу читача на певний змістовий відрізок. Деякі вчені зауважують, що своєрідна ритмомелодика, яка утворилася при парцеляції, наближає функціональне значення сполучника *і* до підсилювальної частки [12, с. 10]. Відчленування парцелята у складносурядному реченні завжди сприяє паузації висловлення.

У новелах Оксани Пахльовської також виявлено парцельовані складносурядні конструкції: *Танцює і ні на кого не дивиться. А на неї всі дивляться. І не танцюють* [7, с. 3]; *Я хотіла сфотографувати ворона. Але він не потрапляв в об'єктив* [6, с. 12].

Такий тип парцеляції у новелістиці часто поєднується із абзацною парцеляцією, коли парцелят виділено не лише в окреме речення, але й в окремий абзац:

Спливало за водою місто. Щезало. Тануло. Зникало. Спливало за водою життя. Спливав за водою час.

... я дивилась на ріку.

... а ти дивився на мене. І полюбив мене в ту хвилину [6, с. 34].

Як зауважує Ю. В. Старовойт, «використання абзацу під час парцеляції може змінювати синтаксичну та композиційну площину мовного відрізка, а також дає змогу значно розширити ряд предикативних і поліпредикативних одиниць, що зазнають парцеляції» [10, с. 1]. Абзацна парцеляція утворює інтонаційно незалежні одиниці, хоча граматико-семантична єдність між базовою частиною та парцелятом зберігається.

У публіцистичних та есеїстичних творах автора складносурядна парцеляція також має місце, проте інколи виконує інші функції. Парцельовані складносурядні конструкції у публіцистиці та есеїстиці є засобами виділення композиційно та ідейно важливих моментів повідомлення: *Навіть ще й не чоловіки, а юнаки. Дітей у них немає. Але в них є матері* [9]; *Тільки НАТО так і не приїхали. Злякались, очевидно. А радянський танк ожив. І немовля не повернулося додому* [9].

Необхідна інформація актуалізується більше у тому випадку, якщо такий вид парцеляції доповнюється абзацною парцеляцією:

Нові покоління не захочуть іти у небуття.

І ми їх туди не відпустимо [8, с. 492];

Звичайно, є винятки – і це надія.

Але ця надія ще недостатня. А небезпеки дуже серйозні [8, с. 496].

Таких випадків парцеляції цілком достатньо, аби стверджувати, що найчастіше у наступному абзаці парцелят містить важливу додаткову інформацію, при цьому прагнення автора виділити її настільки значне, що продовження думки оформлюється як окрема думка. Крім того, абзацна

парцеляція у наведених вище есеїстичних текстах має на меті узагальнити, завершити думку, розпочату в першій частині висловлювання.

Варте уваги також явище парцеляції складнопідрядних речень. Такий вид не є характерним для поетичних творів, однак активно застосовується у новелах та публіцистиці Оксани Пахльовської: *Син привіз матір до міста. Щоб не сама була в селі. Бо там же тільки сусіди* [7, с. 3]; *Сам він, старий єврей, маленький і сухий. А півник білий та здоровенний, борсається у сітці, митинки дивляться круглими очима, але мовчать. Бо чоловік умерти їде під Стіною Плачу, так сказав* [7, с. 3].

Підрядна частина мети у двох наведених зразках уточнює, пояснює зміст попередньої частини, при цьому підсилюючи емоційне тло оповіді. Такий тип парцеляції також створює ефект неочікуваності, а інколи – раптовості.

В есе Оксана Пахльовська також послуговується таким видом парцеляції: *І одруження відклав, бо війна. І мати не плаче. Бо він давно сирота* [9]; *Не можна дербанити їхні ідеали. Бо такі люди – не прощають* [8, с. 500].

У першій наведеній цитаті зі статті «Ave, Mater Dolorosa» автор не лише використовує парцеляцію, але й послідовно скорочує речення: якщо перше речення не зазнало парцеляції, то друге та третє – частини парцельованої конструкції.

Існує також думка про те, що парцеляція в публіцистичних та есеїстичних текстах використовується не лише як засіб створення композиції тексту, але також як емафаза – візуальне виділення особливо значущих частин тексту і надання їм емоційного забарвлення [11]. На наш погляд, емафаза частково перетинається із абзацною парцеляцією, адже текст, що спрямований на читача, легше сприймається тоді, коли йому властива дистинктивність. Створенню дистинктивності сприяє також абзацний розподіл тексту. Вважаємо, що в системі ідіостилю Оксани Пахльовської емафаза наявна, зокрема, в новелах та есе:

І от на початку липня 2007 року виявилось, що консульство Франції не дає їм віз. І жодних пояснень теж.

Бо пояснення написано в самому становищі країни: європейська частина суспільства цієї країни – вибухом свого протесту – зробила все, щоб Україну поважали в світі [8, с. 489–490].

Членування можуть також зазнавати й безсполучникові складні утворення, що з-поміж інших складних речень найактивніше використані автором у новелах: *Дочці заборонили й наближатись. Розстріляють* [7, с. 3]; *А що було не до музики, то поставила його в сарай. Залило дощем* [7, с. 3].

Парцеляція окремих елементів безсполучникової складної конструкції допомагає увиразнити її зміст. Помітно, що парцеляція найчастіше застосовується автором у безсполучникових складних реченнях з причиновими чи наслідковими відношеннями для передачі емоційної установки, заданої автором. Фраза, побудована в такий спосіб, стає чітко ритмізованою, симетричною, сповненою експресивними конотаціями.

Оскільки парцеляція – багатофункціональне синтаксичне явище, то спираючись на теоретичні положення О. С. Зверевої, О. О. Волобуєвої [2, с. 495], спробуємо узагальнити ті функції, що властиві цьому явищу в поезіях, новелах та есеїстичних творах Оксани Пахльовської:

1) описова: висловлювання набуває смислової завершеності лише за умови сукупного сприйняття базової частини й парцелята: *Вам дуже печально. Бо Вам дев'ятнадцять. / В Провансі поету й не може бути більше* [5, с. 144]; *Переступає поріг келії дівчина. Труснувши серезкою у вигляді хреста* [7, с. 3];

2) смислетвірна: поглиблення змісту базової структури, розміщення значущої інформації в парцеляті: ... *Місяцю, освіти їм хоч могили, де їхні милі сплять і не приходять на розмову... Якщо знаєш, де ті могили...* [7, с. 3]; *І сам він у матері єдиний син. 23 роки. А він командир бойової машини. Був* [9];

3) емотивна: вияв емоцій мовця щодо навколишнього середовища чи емоційне оцінювання ситуації: *Ніде ані птаха. І Мавка вже сива. / І вітер був рідний, а зараз чужий* [5, с. 7]; *Голодно було. І нічого не було. Бо то війна, то революція. То знову революція, то знову війна. Не було нічого. Навіть гроші вже не ходили* [7, с. 3];

4) логічна: виявлення окремих законів логіки, зокрема достатнього причинового обґрунтування: *Зрештою, в Європі вже від 10–11 років школярі проводять частину літніх канікул на курсах іноземних мов за кордоном. Бо майбутнє – людське майбутнє – не за вакуумними бомбами, а за знаннями* [8, с. 483]; *Сьогодні в Тебе, мабуть, ювілей. Бо ж на Твоїй могилі топчеться святково вбрана орда* [7, с. 3];

5) конкретизація змісту базової частини висловлювання: *Він у неї забрав усе. Душу, спокій, молодість* [7, с. 3]; *Видно, що християни. Православні. А тепер ще й «переговорная сторона»* [9];

6) ритмізація, створення інтонаційного контура тексту й «ефекту уповільненого кадру»: *Ти знов додому, пам'ять, повернулась?/Ти вже не пам'ять. Ти вже тільки біль* [5, с. 99]; *Повільно минає місто. Минаєте нас. Минаєте місто* [6, с. 11]; *Хай ніч за нами кине́ться в погоню – /не дожене. Натомиться. Відстане* [5, с. 107];

7) створення ефекту невимушеності, спонтанності спілкування: *Він один за столиком. Разом зі своїм шнапсом. Непотрібна попільничка. Трохи попелу на дні. За вікном минають люди. Чужі* [6, с. 28];

8) прихована іронія: *Але українські студенти, якщо потрапляють до європейських університетів, змушені долати інші дистанції: не від Сорбони до Оксфорду, а від кас супермаркетах і миття підлоги в барах – до лекцій. Якщо вистачить часу. І сил* [8, с. 483].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, в ідіостилі письменниці парцеляція є одним із прийомів організації тексту, завдяки якому поезія, новела та есе набувають ритмічності, лаконічності звучання. Це явище сприяє створенню інтонаційного контура, що є

важливим для поетичних творів та художньої прози, а також увиразненню думки, вияву емоцій та конкретизації вислову, що характерно для есеїстичних текстів. Парцеляція завжди є стилістично маркованою і полягає в інтонаційному та смисловому членуванні єдиної синтаксичної структури на базову частину та парцелят. У перспективі дослідження плануємо зосередити увагу на інших прийомах експресивного синтаксису в ідіостилі Оксани Пахльовської: риторичних питаннях та дубіації, а також інверсії.

Список використаної літератури

1. Ачилова В. П. Парцеляція як один із прийомів експресивного синтаксису / В. П. Ачилова // Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Сер. : «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Том 24 (63). – № 1. – Ч. 2 – С. 25–31.
2. Волобуєва О. О. Парцельовані складнопідрядні речення з підрядним компонентом причини як одиниця експресивного синтаксису в українській прозі кінця XX – початку XXI століття / О. О. Волобуєва // Філологічні студії. – 2013. – Вип. 9. – С. 492–497.
3. Кадомцева Л. О. Українська мова: синтаксис простого речення / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища школа, 1986. – 178 с.
4. Мацько Л. І. Стилістика сучасної української мови : підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2005. – 462 с.
5. Пахльовська О. Є.-Я. Долина храмів / О. Є.-Я. Пахльовська. – К. : Рад. письменник, 1988. – 163 с.
6. Пахльовська О. Є.-Я. З книги новел «Координати болю» / О. Пахльовська // Сучасність. – 1993. – № 11. – С. 11–44.
7. Пахльовська О. Є.-Я. Новели «Flash*» (уринок з книги) / О. Є.-Я. Пахльовська // Літературна Україна. – 1993. – 2 вересня. – С. 3.
8. Пахльовська О. Є.-Я. Ave, Europa!: ст., доп., публіц. (1989-2008) / Оксана Пахльовська. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. – 656 с.
9. Пахльовська О. Є.-Я. Ave, Mater Dolorosa [Електронний ресурс] / О. Є.-Я. Пахльовська – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/nb/ave-mater-dolorosa> (17.01.2015).
10. Старовойт Ю. Л. Абзацна парцеляція речень у системі експресивного синтаксису: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ю. Л. Старовойт. – К., 1993. – 17 с.
11. Харитонova Е. В. Парцелляция как особенность синтаксиса современной публицистики [Електронний ресурс] / Е. Харитонova. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/partsellyatsiya-kak-osobennost-sintaksisa-sovremennoy-publitsistiki> (09.01.2015).
12. Шевченко Т. В. Парцеляція в українському поетичному мовленні другої половини XX століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Т. В. Шевченко. – Дніпропетровськ, 2007. – 21 с.
13. Юнгера О. В. Парцеллированная конструкция как микротекст / О. В. Юнгера // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2002. – № 7. – С. 330–336.

Петрив Христина. Парцелляция как прием экспрессивного синтаксиса в системе идиостиля Оксаны Пахлевской. В статье речь идет о парцеллированных конструкциях в поэтических, прозаических и эссеистических произведениях украинской и итальянской писательницы, публициста, литературоведа и критика

Оксаны Пахлевской. Рассмотрены основные подходы к определению термина «парцелляция» в лингвистике, а также роль парцелляции как средства экспрессивного синтаксиса. Обращается внимание на разные типы парцелированных конструкций: парцелляция подлежащего, сказуемого, дополнения, определения, обстоятельства, сложносочиненного, сложноподчиненного предложения, бессоюзного сложного предложения, абзацная и цепная парцелляция. Подробно проанализированы те типы парцелированных конструкций, которые наблюдаются в текстах Оксаны Пахлевской. Также определены основные функции, которые выполняет парцелляция в идиостиле автора: описательная, смыслообразующая, эмоциональная, логическая, функция конкретизации смысла высказывания, функция ритмизации, функция скрытой иронии и некоторые другие.

Ключевые слова: идиостиль, экспрессивный синтаксис, парцелляция, парцеллят, конструкция, функция.

Petriv Khrystyna. Parceling as a Method of Expressive Syntax in the System of Oksana Pakhlovsk's Individual Style. The article is dedicated to the nature of parceling (fragmentary sentences) in the poetic, prosaic texts and essays of Ukrainian and Italian poet, writer and literary critic Oksana Pakhlovsk. Considered here are the main approaches to the definition of the term «parceling» in linguistics and also its role as the method of expressive syntax. The article deals with different types of parceling: parceling of subject, predicate, object, attribute, adverbial modifier, coordinate clause, subordinate clause, composite asyndetic clause and paragraph parceling. Analyzed here are those types of fragmentary sentences, which are most frequently used in Oksana Pakhlovsk's poems, short stories and essays. The main functions of parceling in the author's individual style are determined in this article. Among them are: descriptive, meaning-making, emotive, logical, the function of concretization of the plot, the rhythm-making function, the function of «hidden» irony and some others.

Key words: individual style, expressive syntax, parceling, fragmentary sentence, construction, function.

Стаття надійшла до редколегії 06.02.2015